

TRT Yerli Çocuk Programlarında Çocukluğun İnşası: Eğitim, Toplumsallaşma, Politik Özne Biçimleri

ESRA KARADUMAN*
GÖKHAN GÖKGÖZ**

Öz

Düşünsel bir alan olarak çocukluk, öznel bir kendilik olarak çocuğun toplumsal bir nitelik kazanması süreciyle ilişkilidir. Çocuğun kolektif bir muhayyileye yönelik bu serüveniyle çocukluk düşüncesinin esasen modern bir karakter gösterdiği ve modernitenin insan tasavvuruna ilişik bir mahiyete sahip olduğu söylenebilir. Bu hâl postmodern dönemde bir parça farklılaşmış; teknolojinin gelişmesi, elektronik çağın yükselmesi ve enformasyonun yayılımıyla işaret edilen yeni zamanlar, çocukluk düşüncesini de kendi mefhumları etrafında şekillendirmiştir. Bu çalışmada TRT yerli çocuk programlarına ilişkin tarihsel bir izlekten yola çıkarak, modern dönemden postmodern olana geçişte değişen/dönüşen temalar ve retorik vurgular ele alınacak; farklı tarihsel uğraklardaki çocukluğa ilişkin tasavvurlar ve bir toplumsal özne olarak çocuğu konumlandırma biçimleri TRT yerli çocuk programları ekseninde analiz edilecektir. Bu kapsamda eğitim, toplumsallaşma, politik özne başlıkları birer tematik alan olarak belirlenmiş; bu temaların gösterdiği epistemolojik çerçeveden bakarak konu değerlendirilmiştir. En nihayetinde, TRT çocuk programlarında çocuğun inşası konulu bu çalışmanın belirlenen temalarında tarihsel akışta oluşan kırılma ve kopmalar, Türkiye'nin de bir bütün olarak tecrübe ettiği toplumsal dönüşümün paralelinde gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocukluk, Televizyon, Modernizm, Postmodernizm, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)

The Construction of Childhood in TRT Indigenous Children Programs: Education, Socialization, Political Subject Forms

ESRA KARADUMAN*
GÖKHAN GÖKGÖZ**

Abstract

Childhood as an ideational space is related to the process by which the child as a subjective self acquires a social character. It can be said that this adventure for a collective imagination of the child and childhood thought shows a mainly modern character and has added to human conception of modernity. This state was partly differentiated in the postmodern period; the new times pointed at the development of technology, the rise of electronic age and the spread of information have shaped childhood thoughts around their own notions. In this study, the changing/transforming themes and rhetorical stresses in the transition from the modern period to postmodern will be dealt with from a historical perspective on the TRT indigenous children programs; the conception of childhood at different occasions and the positioning of the child as a social subject will be analyzed in the context of the TRT indigenous children programs. In this context, topics such as education, socialization, political subject are defined as thematic areas; the subject was evaluated looking at the epistemological frame of these themes. Finally, in the determined themes of this work on the construction of the child in the TRT children programs, breaks and ruptures in the historical process have been realized in parallel with the social transformation that Turkey has experienced as a whole.

Keywords: Child, Childhood, Television, Modernism, Postmodernism, Turkish Radio Television Corporation (TRT)

---

* Gaziantep University, Communication and Social Transformation Program, MA, Gaziantep, Turkey

** Assoc.Prof., Gaziantep University, Faculty of Communication, Journalism Department, Gaziantep, Turkey

1. Giriş

Çocuk genel olarak bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız ya da daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar olan insan olarak tanımlanır. Çocukluk ise toplumun çocuğa bakışını içerir; dolayısıyla “çocukluk salt biyolojik bir kategori değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal bir tahayyüldür; tarihsel serüveni boyunca ekonomik, sosyo-kültürel ve politik düzlemde farklı şekillerde algılanmış ve kavramsallaştırılmıştır” (Öztan, 2013: 3).

Bir kavram olan çocukluk, esasen Batı dünyasının entelektüel evreninde modernizm gündemine paralel olarak ortaya çıkmıştır. Temelinde adalet, hak, özgürlük ve eşitlikçi düşünceye dayanan modernizm ideolojisinin, çocuğu da bu yönelimin bir uğrağı olarak tasavvur ettiği söylenebilir. Aydınlanma düşüncesiyle birlikte çocuk özel bir alan olarak ele alınmış ve kentleşmeye paralel olarak okullaşma oranı da giderek artmıştır. Nitekim bu da çocuğun formel öğrenme ortamında modern bir birey olarak şekillenmesini sağlamıştır. Yirminci yüzyılda, yine Batı Avrupa’da, bu kez postmodernizmin entelektüel içerimleri modernizm karşısında güçlenirken çocukluk da yeni bir sürece girmiştir. Bu dönemde, tüketim alanının bir aktörü olarak kurulan çocuk, bir parça bununla da ilişkili olarak, eskisine nazaran daha bireysel ve özgürdür. Bilgiyi çoğunlukla yetişkinlerden edinen, ebeveynlerinin deneyim çerçevelerini devralan çocuk, artık bu yeni dönemde dönüştürülen teknolojiyle birlikte daha aktif bir konumuna yerleşmiştir. Okullar ise disipline koyma ve bilgi verme amacından daha ziyade, çocuklar için gündelik yaşam alanlarına dönüşmeye başlamıştır.

Türkiye’deki modernizm deneyimi, esasen Batılılaşma çabasının bir sonucu olarak topluma entegre edilmeye çalışılan bir yenileşme hareketi olduğundan, Batı’daki gibi doğal bir süreçle gerçekleşmemiştir; ancak buna rağmen Batı dünyasıyla aynı doğrultuda yaşama gayreti dolayısıyla Türk çocuğu da bu yenileşme hareketi içerisinde kendini bulmuştur. Bu vesileyle hem yetişkinler hem de çocuklar buradaki modern çocukluk çerçevesinin içerisinde biçimlenmişlerdir. Nitekim TRT’nin kurulmasıyla birlikte yerli çocuk programları da büyüttüğü modern söylemiyle buradaki çocukluğun dönüşümünü sağlamıştır. Günümüzde çocukluk, artık postmodern bir söylemle temas kurmakta ve nitekim bu hâl TRT’nin yerli çocuk programlarında da benzer bir şekilde yankılanmaktadır. İşte bu çalışmanın amacı, TRT’nin yerli çocuk programlarındaki bu kültürel içerimleri tarihsel ve toplumsal boyutlarıyla ortaya koyabilmektir.

Bu doğrultuda; eğitim, toplumsallaşma ve politik özne olmak üzere üç tema belirlenmiştir. Bu temaların modern/postmodern söylemler içerisinde geçerek tarihsel olarak analiz edilmesi hedeflenmiş ve bu suretle çocuğun/çocukluğun toplumsal inşasıyla medya ilişkisi görülmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi ve Teknikleri

Bu araştırma nitel bir çalışmadır. Bu doğrultuda TRT yerli çocuk programlarında tematik söylem analizi yapılmış ve buradaki kavramsallaştırmalar çocuğun toplumsal inşası üzerinden tartışılmıştır.

TRT çocuk programlarına –çoğunlukla– TRT Arşiv Dairesi ve –mümkün olduğunda– internet platformundan ulaşılmıştır. Bu programlar yayın yılına göre 1970, 1980, 1990 ve 2000 dönemlerine ayrılmış olup; örneklem, içerdikleri söyleme göre seçilmiştir. İzlenen programlarda söylemler, belirlenen tematik alanlara göre analiz edilmiştir. Söylemler sıklığı, vurgusu ve üslubuna göre değerlendirilmiş; en nihayetinde buradaki medya söylemlerinden yola çıkarak medya kültürlerine ve toplumsala ilişkin objektif bir dil büyütülmeye çalışılmıştır.

3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 1970 ile 2000 yılları arasında çocuk izleyiciye sunulan yerli TRT çocuk programları esas alınarak belirlenmiştir. Evrenin tespitinde söylem içermeyen müzikal, pandomim gibi programlar değerlendirilmeye alınmamıştır. Buna göre evren, söylem içeren yerli drama, yarışma, çizgi film ve tiyatro benzeri (masal ve öykü anlatıcılar) türündeki çocuk programlarından oluşmaktadır.

Evreni temsil edecek örneklem toplumsallaşma, eğitim ve politik özne temalarında değerlendirilerek seçilmiştir. Bu alanlardan seçilen örneklem programlar, bölüm sayısına göre izlenilmiştir. Öncelikle 1970’lerdeki çocuk programları izlenilmiş; kimi programların ilk bölüm kasetleri çok yıprandığından bunları izlemeye dönük olarak TRT Arşiv Dairesinden gerekli izinler alınamamıştır. Tüm dönemlerde izlenen programlar içerisinde bölüm sayısı 10’a kadar olanların tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki tüm program bölümlerinde örneklem olarak %10 oranı baz alınmıştır. Böylelikle çalışmanın evreni 527, örnekleme ise 62 programdan oluşmaktadır. Örneklem, evrenin söylemsel kapsamını 8,5 oranıyla temsil etmiş ve bu temsiliyet üzerinden giderek temalar düzeyinde analiz yapılmıştır.

4. Araştırmanın Teorik Çerçevesi

4.1. Moderniteden Postmoderniteye Çocukluk

Anthony Giddens modern çocukluk hakkındaki görüşlerini şöyle açıklar: “Modern toplumlarda yaşayan insanlara göre çocukluk, yaşamın açık ve seçik bir aşamasıdır. Çocukluk dönemi modern toplumlarda daha uzun sürmektedir ve daha çocuk merkezlidir. Çocuk haklarının olduğu ve çocuk iş gücünün kullanımının ahlak bakımından çirkin olduğu düşüncesi ise yeni gelişmelerdir” (Giddens, 2013: 215-216). Modern çocukluk düşüncesi üç önermeye dayanmaktadır: Öncelikle çocuğun

devlet, aile ve toplum ekseninde kendine özgü yerini aldığı ve haklarıyla birlikte korunması gerektiği kabul edilmiştir. İkinci olarak, ussal bir bakış açısıyla çocuğun yetiştirilmesine dair yapılan bilimsel çalışmalarla birlikte alanın kuramsal çerçevesinin çizilmesi benimsenmiştir. Üçüncü olarak da, modern çocukluk düşüncesinin demokratik değer ve ilkeler üzerinde yükseldiği ifade edilmiştir. “Coğrafi keşiflerle zenginleşen Avrupa’da kapitalist girişimler toplumsal boyutta gelişmeleri beraberinde getirirken, çocuklar da bu durumdan olumlu dönütler almışlardır” (İnal, 2014: 30). “Rönesans ile birlikte çocukların refahı konusunda toplum kendini sorumlu hissetmeye başlamıştır; ancak çocuğa olan ilgi tam anlamıyla on altıncı yüzyıldan sonra reform ile başlamıştır” (Onur, 2005: 24). “Modern çocukluk paradigması oluşmaya başlamış ve bu paradigmanın en önemli savı olan çocukların yetişkinlerden ayrı bir özne oldukları” (Öztan, 2013: 20) kabul edilmiştir. Dönemin aydınları tarafından çocuğa ve çocuğun eğitime dair fikirler ortaya atılmıştır. Bu dönemde ilk kez çocuk üzerine bilimsel kitaplar ve tezler yazılmıştır. Dönemin en güçlü fikri John Locke tarafından on yedinci yüzyılda ortaya atılır ve Locke “çocuğu tabula rasaya, boş beyaz sayfaya” (akt. Tan, 1994: 12) benzetir. Locke, çocuğun iyi eğitilmesinde devleti ve yetişkinleri sorumlu tutmaktadır. Jean-Jacques Rousseau on sekizinci yüzyılda pozitif bir din yaklaşımından kalkarak “yaratıcının ellerinden ayrılırken her şey iyidir, insanın elinde ise her şey bozulur” (akt. Heywood, 2003: 32) söylemiyle çocukların doğuştan iyi olduğunu ancak mevcut toplumsal çevre tesiriyle kendilerini oluşturamayabileceklerini ifade etmiştir. Bu fikirlerin öncelikli uğrak noktası sanat betimlemelerindeki gerçeklikle masum çocuk anlayışı olmuştur (Tan, 1994: 18). Darwin ise, on dokuzuncu yüzyılda insan davranışlarının kökeninin geçmişte olduğunu belirtmiş ve çocukluğa ilişkin evrimci bir yaklaşım sergilemiştir.

Çocuklar bu fikirlerin odağında yetişkinlerin dünyasından ayrılırken, yetişkinler de çocukların dünyasından ayrılmışlardır. Örneğin, okullarda yetişkin-çocuk ayrımı yapmayan eğitim anlayışının (Franklin, 1993: 25) yerine, yalnızca çocukların yaş gruplarına göre okullara gitmesi esası benimsenmiştir. Böylelikle çocuklar yetişkinlerden sıyrılıp akranlarıyla vakit geçirmeye başlamış, yetişkinler de kendi alanlarının sınırlarına çekilmişlerdir. Bu hususta Jolibert, “On yedinci yüzyılda okula gitme süresinin uzaması bugün bildiğimiz çocukluğu yarattı” (akt. Onur, 2005: 27) demiştir. Çocukluğun ayrı bir özne konumuna dönüşmesi dilde de kendini hissettirmiş, artık ergenlik öncesi döneme çocuk denilmeye başlanmıştır (Franklin, 1993: 23).

Türkiye’de ise modern çocukluk kavramına eğilme daha çok Batılılaşma eksenindeki modernleşme serüveninin bir gereği olmasından kaynaklanır. Zira on dokuzuncu yüzyıl modernleşme hareketleri, çocuklar üzerinde de değişik sonuçlar

doğurmuştur. Çocuklar ayrı bir kategori olarak düşünülmüş ve doğrudan çocuklara hitap eden metinler yazılmıştır. İkinci Meşrutiyet’le birlikte çocuk özneleşmiş ve potansiyel birer kamusal özne olarak görülmüştür. Çocuklar esasen geleceğin yurttaşlarıdır. Trablusgarp Savaşı’ndan Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen süreçte çocuklar, ulusal kimliğin taşıyıcısı olarak görülmüş ve vatansever çocuğun inşası öncelikli konulardan birisi hâline gelmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ise dönemin inkılap ruhuna uygun olarak modern çocuk kavramı gelişmeye başlamıştır. Harf inkılabıyla birlikte okullaşma oranı artmış, ders kitapları da modern çocuğa göre yazılmıştır. Eğitim-öğretimin bütünü inkılaplara, kalkınma idealine ve temelde modernleşme projesine uygun olarak hazırlanmıştır. Kentli-köylü ayrımı yapmaksızın tüm çocukların ulusal bir bilinçle yetişmesi esas alınmıştır. Ulus bilincinin cumhuriyetçilik ile tamamlanmasına bağlı olarak Türk çocuğu Cumhuriyet’in koruyucusu ve rejimin devamlılığını sağlayacak olandır. Nitekim bu sebeple de ulusal egemenlik, Türk çocuğuna armağan edilmiştir. Çalışkan ve akıllı çocuk, çağdaşlaşma ve medeniyetin bir alametidir. Nitekim Neil Postman, “Çocuklar göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz canlı mesajlardır (...) Bebekliğin tersine çocukluk biyolojik bir kategori değil, toplumsal bir kurgudur” (1995: 7) derken buna yakın bir yere işaret etmiş olmalıdır.

Giddens, postmodern dünyada yaşadığımız şu günlerde çocukluğun kendine özgü konumunu yitirdiğini, televizyon ile internet erişimi nedeniyle çocukların yetişkinlerin dünyasına dâhil olduklarını ve son derece hızlı büyüdüklerini belirtmektedir. Ona göre çok küçük yaştaki çocuklar bile yetişkinlerle aynı televizyon programına bakmakta, yetişkin dünyasına ait bilgileri erken yaşta ve önceki kuşaklara oranla daha fazla oranda edinmektedir (Giddens, 2013: 216). Özellikle bu süreçte çocukların hikâyelerini bir arada tutan benzerlikleri geri plana itilmekte, ayrışmalar daha ilgi çekici görünmekte ve çocuklar da bu durumda farklılıklarını ortaya koymaya yönelik olarak uğraş vermektedir. David Elkind’e göre İkinci Dünya Savaşı, kadın hareketleri, yurttaşlık hakları hareketleri ve Vietnam Savaşı dünyayı postmodern çağa sürüklemiş ve kozmopolit aileler oluşmuştur. Postmodern çocuk yetkin, hazır ve yaşamın tüm olanaklarına ulaşmaya hazır olarak yetişmekte ve yetişkinlerin dünyasına kolayca ulaşmaktadır (Elkind, 2011: 15-19). Ortak bir görüş altında denilebilir ki, yaşadığımız dönemin yeni bir çocukluk anlayışı vardır. Bu anlayış, bir yandan çocuk yanlısı gibi görünürken, diğer yandan çocuklukla gerilimli bir ilişkiyi ihtiva etmekte ve/hatta çocuğun üzerinde yükseldiği toplumsal bağlamı yıkıma uğratmaktadır. Türkiye’de ise bu tip çocuk, özellikle devletin önerdiği eğitsel model ve medyada üretilip sergilenen çocukluk imgesinde somutlaşmaktadır.

Bu doğrultuda, yirmi birinci yüzyıldaki egemen çocukluk imgesi üzerinde bir kültürel uzlaşının olduğu, medyayla diğer toplumsal aktörler arasında konuya ilişkin bir anlamsal denkliğin kurulduğu söylenebilir. Nitekim Kemal İnal'a göre de ülkemizdeki modern çocukluk anlayışı değişmekte, yerini postmodern anlayışa bırakmaktadır. Bu süreç, devlet ve özel sektörün iş birliğiyle gerçekleşmektedir. Devlet eğitim yoluyla, özel sektöre çoğunlukla medya yoluyla postmodern çocuğun inşasını hızlandırmıştır. Yüksek gelire önem veren, saygın meslek sahibi olmak isteyen, rekabet ve açık yarışa düşkün, eşitsizlikçi ilişkiler içerisinde bencil ve tüketime düşkün bilgisayar çocuğu, dönemin ekonomik ve politik rasyonalitesine uygun bir mikro-kozmos gibidir. Bundan hareketle ders kitaplarında küresel öğeler daha ağırlıktadır ve neoliberal birey modeli okullarda işlenmektedir. Medyadaki yansımalar ise hep daha fazla pay almaya çalışan bir çocukluk imajıdır. Bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlardan oyun oynayan ve dünyayla bağıntıyı internetle kuran tüketici küresel çocuk kendi benlik gelişimini pasif bir biçimde kablo bağlantılarıyla gerçekleştirmektedir (İnal, 2014: 314-326).

5. Alan Verilerin Değerlendirilmesi

5.1. İzlenen Program Bilgileri

Oyun Treni, 1968 yılı yapımıdır. 4 bölümlüktür. Bir, üç ve dördüncü bölüm izlenmiştir. Program TRT Arşiv Dairesinde izlenmiştir.

Çocukların *Televizyonu*, 1970 yılı yapımıdır. 60 bölümlüktür. İzlenen programların bölüm bilgisi olmadığından bölümler sırasıyla bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi ve sekizinci olarak ayırt edilmiştir. Program TRT Arşiv Dairesinde izlenmiştir.

Çocukların *Evreni*, 1973 yılı yapımıdır. Tek bölümdür. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Oyun Gemisi, 1973 yılı yapımıdır. Tek bölümlük bir programdır. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Elma Şekeri, 1975 yılı yapımıdır. Tek bölümlük bir programdır. Programa YouTube isimli internet video platformu üzerinden ulaşılmıştır.

Atlı Karınca, 1976 yılı yapımıdır. 12 bölümlük bir programdır. Bir, iki, üç ve on ikinci bölümleri izlenmiştir. Program TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Oyun Sandığı, 1978 yılı yapımıdır. Tek bölümlüktür. Programa YouTube isimli internet video platformu üzerinden ulaşılmıştır.

Çocuklarla *Başbaşa*, 1979 yılı yapımıdır. Tek bölümlüktür. Programa YouTube isimli internet video platformu üzerinden ulaşılmıştır.

Gökkuşluğu, 1979 yılı yapımıdır. 16 bölümlüktür. Yedi ve onuncu bölümü izlenmiştir. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Sayım Suyum Yok, 1980 yılı yapımıdır. Tek bölümlüktür. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Uykudan Önce, 1983 yılı yapımıdır. 122 bölümlüktür. Bir, üç, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on dört, on altı, on dokuz, yirmi, yirmi beş, yüz yirmi ve yüz yirmi birinci bölümleri izlenmiştir. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Ahmet'in Günlüğü, 1984 yılı yapımıdır. 28 bölümlüktür. Bir, iki, üç, on beş, on altı, yirmi iki ve yirmi yedinci bölümler izlenmiştir. Programa TRT'nin kurumsal web sayfası üzerinden ulaşılmıştır.

Şermin, 1985 yılı yapımıdır. 10 bölümlüktür. Tüm bölümleri izlenmiştir. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Can ile Tomtini, 1987 yılı yapımıdır. 3 bölümlüktür. Tüm bölümleri izlenmiştir. Programa YouTube isimli internet video platformu üzerinden ulaşılmıştır.

Tavşan ile Kaplumbağa, 1988 yılı yapımıdır. 3 bölümlüktür. Tüm bölümleri izlenmiştir. Programa YouTube platformu üzerinden ulaşılmıştır.

Kelebekler ve Çiçekler, 1989 yılı yapımıdır. 26 bölümlüktür. Dört, beş, altı ve sekizinci bölümler izlenmiştir. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Dede Korkut Masalı, 1989 yılı yapımıdır. Tek bölümlüktür. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Rüzgâr Gülü, 1989 yılı yapımıdır. 15 bölümlüktür. Bir, dört ve on ikinci bölümü izlenmiştir. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Tekir Noktalama İşaretlerini Öğretiyor, 1989 yılı yapımıdır. 13 bölümlüktür. Bir ve üçüncü bölümü izlenmiştir. Programa YouTube isimli internet video platformu üzerinden ulaşılmıştır.

Az Gittik Uz Gittik, 1990 yılı yapımıdır. 71 bölümlüktür. Bir, iki, üç, dört, altı, sekiz ve onuncu bölümü izlenmiştir. Bir, iki ve üçüncü bölümünde İstanbul; dördüncü bölümünde Eskişehir; altıncı bölümünde Trabzon; sekizinci bölümünde Amasya ve onuncu bölümünde Erzincan ile Bayburt illeri anlatılmaktadır. Programa YouTube isimli internet video platformu üzerinden ulaşılmıştır.

Birdir Bir, 1994 yılı yapımıdır. 13 bölümlüktür. Üç ve yedinci bölümü izlenmiştir. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Muhteşem Türkler, 2004 yılı yapımıdır. 13 bölümlüktür. Animasyon formatlıdır. Bir, iki, üç, dört ve beşinci bölümler izlenmiştir. Bölüm bilgileri olmadığından bölümler numaralandırılmıştır. Programa YouTube isimli internet video platformu üzerinden ulaşılmıştır.

Oyun Nerede Ben Orada, 2006 yılı yapımıdır. 13 bölümlüktür. Gerçek görüntülerden oluşan ve kuklaların kullanıldığı bir yapımdır. Bir, iki, üç, dört ve beşinci bölümler izlenmiştir. Bölüm bilgileri olmadığından bölümler numaralandırılmıştır. Programa YouTube platformu üzerinden ulaşılmıştır.

Pepee, 2008 yılı yapımıdır. Sonraki dönemlerde de bölümleri vardır ancak bu döneme ait 70 adet bölüm mevcuttur. Animasyon formatındadır. Bir, dört, sekiz, yirmi iki, otuz, kırk bir, elli iki, altmış dört ve altmış altıncı bölümler izlenmiştir. Programa TRT'nin kurumsal web sayfası üzerinden ulaşılmıştır.

Senden Önce, 2009 yılı yapımıdır. 13 bölümlüktür. Bir, altı, on ve on üçüncü bölümleri izlenmiştir. Gerçek görüntülerden oluşan bir yapımdır. Programa TRT Arşiv Dairesinden ulaşılmıştır.

Nane Limon, 2009 yılı yapımıdır. Sonraki dönemlerde de bölümleri vardır ancak bu döneme ait 15 adet bölüm mevcuttur. Animasyon formatındadır. Üç, yedi, dokuz, on iki ve on dördüncü bölümleri izlenmiştir. Programa TRT'nin kurumsal web sayfası üzerinden ulaşılmıştır.

5.2. Bulgular

5.2.1. Çocuk ve Eğitim/Öğretim Biçimleri

1970'lerdeki programlar incelendiğinde (örn. *Atlı Karınca*) öncelikle bilginin çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bunun da modern bilgi anlayışındaki mutlak doğruya ulaşma arzusundan kaynaklandığı düşünülebilir. Bilgiye ulaşmak zordur; çocuk ancak çalışarak bilgiye ulaşabilmektedir. Bilgi hafızada tutulmalı, çocuklar bunu sınavlarında aktarabilmelidir. Bu doğrultuda yapılan yarışma programları (örn. *Elma Şekeri*) bilgi yarışması türündedir. Ders çalışma ve sınav kaygısı ön planda tutulmaktadır. Ayrıca bu yarışma programları, sınava yaslanan bir sistemin tamamlayıcısı işlevi görmektedir. Bu dönemde bilginin ezberlenmesi ve dolayısıyla bilgi yüklü çocuğun inşası üzerine çalışılmıştır. Bu sebeple de dönemin programlarında çalışkan ve bilgili çocuk söylemleri sıklıkla görülmektedir. Nitekim bu programlarda deneyler de yapılmış; kuramlaştırma ve genellemeyle çocuğun yine o mutlak doğruya ulaşması hedeflenmiştir (örn. *Oyun Treni*). Mevcut toplumsal kabuller açısından çocuk, entelektüel açıdan bilgili, mantıklı, büyüklerin istediği yönde cevaplar verebilen, reel akılla hareket eden bireydir. Çocuk sürekli öğrenmeye açık ve istekli olmalıdır. Buradaki merak, ezber bilgi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çocuğun sınavlardaki başarıları önemlidir. Yüksek not alma, çocuğun bilgili yapısını tamamlamaktadır. Nitekim söz konusu programlardaki temsillerde çalışkan çocuğun aynı zamanda olgun bir karakter olarak işaret edilmesi de kişilikle ders başarısı arasında kurulan sürekli ilişkiye imkân vermektedir.

Bu dönemin ayrıca önemli bir özelliği de programlarda (örn. *Gökkuşluğu*) öğretimin eğitimden daha baskın bir kavram olmasıdır. Eğitim ise yetişkinler tarafından bir tür ‘öğütlenme’ olarak verilmektedir. Çocuklar dolayısıyla hem eğitimde hem de öğretimde yetişkin iradesine maruz kalmaktadır. Zira doğru ve yanlış olan, yetişkinlerde net olarak belirlidir. Çocuğun eğilimleri makbul davranış kalıplarının karşı tarafında yer aldığına ceza söylemi ön plana çıkmakta, dolayısıyla o davranış bütünüyle söndürülmektedir. Çocuğun olumlu kişiliği de olumsuz kişiliği de yetişkinlerin çocuğu yetiştirme biçimlerine bağlanmış, buna mukabil bilimsel varsayımlar üzerinden program dili örülmüştür. Orta düzeyde bir disiplin, sürekli tekrarlanan söylemsel vurgulardan birisidir. Bu doğrultuda örneğin kitapların resimlerinin azaltılıp yazının artırılması gibi uygulamalar aynı disipline dönük olarak makul görülmüştür. Modern eğitim anlayışının hâkim olduğu bu programlarda okullar en doğru, en güvenilir yerler olarak görülmektedir. Sıklıkla başarının, çalışkanlığın vurgusu yapılmış ve bunun da çocukların bir tür görevi olduğunun altı çizilmiştir (örn. *Atlı Karınca*). Buna göre, yücelik bilmekten gelir ve akılla mantık oraya ulaşmanın yegâne güzergâhıdır.

Bu programlardaki bir diğer anlayış da ‘hem eğlenelim hem bilgilenelim’ anlayışıdır. 1970’ler yapımı incelediğimiz bütün programlarda bu anlayış, sunucu yetişkinler tarafından söylenmektedir. Her ne kadar “eğlenirken öğrenelim” ifadesi kullanılsa da yalnızca öğrenmenin ön planda tutulduğu bir yaklaşım sergilenmektedir. Çocukların eğlenmeye başladıkları anda mutlaka yetişkin müdahalesiyle karşılaşmaktadır. Eğitim-öğretim nihai hedeftir; eğlence ise bu hedefe giderken bir araç olarak tercih edilmektedir. Öyle ki resimli kitaplarda resmin bolluğu eleştirilmiş, okuma tembelliğinin özellikle resmi bol olan kitaplardan dolayı oluşacağı belirtilmiş; bu vesileyle çocuklar için alınacak kitapların az resimli olması söylenmiştir. Yine bu programlarda (örn. Çocuklarla *Başbaşa*) sportif faaliyetler yapmanın öneminden bahsedilmiş; spor, çocukların zihin derslerine bir tür ara verme etkinliği olarak görülmüştür. Ancak, bir adım sonra bu etkinlikler de birer disiplin uğrağına dönüşmüş, çocuklardan bu yönde de bir başarı beklenmeye başlanmıştır. Yine bu dönemde programlarda çocuğa yönelik fiziksel cezaların tartışıldığı zaman zaman görülebilir; ancak, bu husustaki olumsuz ifadelerin yumuşak söylemler yoluyla ifade edildiğini de belirtmek gerekir. Nitekim “dayağın amacını aşması” gibi bir ifade, başka bir yerden belli durumlar için ilgili yöntemin makul karşılanabileceğini kendiliğinden gösterir ki buradaki hâliyle yumuşak bir olumsuzluğu yansıtmaktadır.

1970’lerde karşılaşılan eğitim-öğretim temasındaki ‘bilgili çocuk’ anlayışı, 1980’lerin başında da sürmektedir. Bu dönemde yarışma programları devam etmiş, bu

yarışmalarda özellikle bilgi soruları sorulmuştur. Ayrıca bu dönemde sınavlara hazırlık olması maksadıyla da bilgi yarışmaları yapılmıştır ve okuldaki ders konularından sorular çözülmüştür. Programlardan (örn. *Sayım Suyum Yok*) yola çıkarak, ölkemizdeki sınav algısının normalleştirildiği, çocukların ders önceliğinin sınavlara hazırlık olduğundan hareketle çalışkan çocuk vurgusunun tekrarlandığı söylenebilir. *Uykudan Önce* programında ise çocukların ödevlerini yaptıkları için okulda “aferin” aldıkları söylenmiş ve çocuklar tebrik edilmiştir. Çocuğun ders başarısı bu programda da ön plandadır. 1984 yılına kadar çocuk programlarında eğitim-öğretim teması, toplumsallaşma ve politik özne temalarının hemen paralelinde verilmiştir. Bu programlarda modern bilgi kuramı tümüyle geçerliliğini korumaktadır. Nitekim bilginin doğruluğu, deneylerle ispatlama, tek doğruya ulaşma çabası, bilginin önemi, bilgili olmanın önemi temel vurgularken, çocukların çalışkan olmalarının tek sebebi o ulvi kavrama, bir töz olarak bilgiye ulaşabilmelerinin imkânıdır. Bilgili ve çalışkan çocuk, toplumsal aktörlerin beklediği çocukluk tasavvurunun en temel unsuru olarak gösterilmekte; çocuğun oyun hakkı ise eğitim-öğretime göre biçimlenen bir yan ürün, bir ilişik olarak kalmaktadır.

Bu anlayışın 1984 yılında kırılmaya başladığı görölmektedir. Bu noktada *Ahmet'in Günlüğü* programı, analiz edilen önceki programlardan farklı bir anlayış sergilemiştir. Çocuğun sınav başarısızlığı, çocuğun anne ile baba tarafından sakinleştirilmesi yoluyla atlatılmaya çalışılmıştır. Sınavın çocukların hayatının bütünü olmadığı, çocuğun her şeyden daha önemli olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Sınav gerçeği bu programda da eleştirilmemiş ancak çocukların sınav uğruna yıpratılmasına da karşı çıkmıştır. Bu programda esasen çocuklardan ziyade ebeveynlere seslenilmiştir. Yine şermin programında, gündelik hayatta karşılığını bulan faydalı bilginin önemi kavranmıştır. şermin programında yetişkin karakterler hep geride kalmış; şermin ve Ali karakteri oyunlar oynayarak, kitaplara bakarak bilgi edinmiş ve uygulamışlardır. Örneğin küçük bir bahçe yapma ve çadır kurma gibi fikirler, çocukların oyun heveslerinden kaynaklanmış, nitekim bunu da kitaplardan öğrenmişlerdir. Bu programda ezber bilgi anlayışı büyük ölçüde yıkılmış olup, yetişkinlerden bağımsız bilgi öğrenme edinimi mevcuttur. Yetişkinlerin müdahalesi oldukça azalmıştır. Çocuk, öğrenme sürecinde aktiftir ve bundan keyif almaktadır. Çocuğu dışarıda bırakan bilgi formlarına bu dönemden sonra giderek daha az yer verilmiştir.

Bir diğer kırılma ise 1987 yılından sonraki programlarda görölmektedir. Burada yine çocuklara faydalı olduğu düşünölen bilgiler verilmektedir; ancak bu kez amaç, ihtiyaç duyduğu bilgileri çocuklara eğlendirerek iletmektir. Bu bilgilerin başında ise trafik kuralları gelmektedir. Bu bilgi, doğrudan yetişkinden küçüğe ak-

tarılarak değil, çocuğun uygulama yaparak öğrenmesi anlayışıyla kurulmaktadır. Örneğin, *Can ile Tomtini* programında trafik kurallarının öğrenilmesi büyüklerin anlatması yoluyla değil, babasıyla el ele trafikte dolaşan çocuğun uygulama yaparak öğrenmesiyle mümkün olmuştur. Bu dönem eğitim-öğretim anlayışındaki değişiklik çocuk programlarında kendini net bir şekilde göstermektedir. Çocukların günlük hayatta ihtiyaç duydukları bilgileri veren bir diğer program *Tavşan ile Kaplumbağa* hikâyesidir. Bu programda hayvanlar üzerinden kurulan çalışkanlık ve tembellik kavramları arasındaki ayırma kalıbı hâlâ varlığını korusa da, yine de tavşan ve kaplumbağa birlikte trafik kurallarını çocuklara uygulamalı olarak öğretmektedir. Büyükler yaşanmışlıklarıyla tecrübelidir ve ancak ona ihtiyaç duyulduğunda yanına gidilmelidir. Nitekim *Kelebekler ve Çiçekler* programında yaşlı arı, işin içinden çıkılmadığında deneyimine danışılan bireydir. Yetişkinlerin öğretme misyonu azalmış, gerektiğinde tecrübelerini paylaştıkları yönünde bir birikim oluşmaya başlanmıştır. Çocuklar istedikleri bilgiye kendi araştırmalarıyla ulaşabilmektedirler. Uygulayabilen çocuk kimliği inşa edilmeye çalışılmıştır. Çocukların hem bilgiye sahip hem de bilgiyi uygulayabilen bireyler olmaları istenmiştir. *Tekir Noktalama* İşaretlerini Öğretiyor programında da –isminin ilk planda işaret ettiğinin aksine– öğretici, ezber hiçbir bilgi parçası bulunmamaktadır. Tamamen masallardan hareket edilmiş, Tekir kedisıyla bir noktalama işareti, masalların içerisinde maceraya dâhil olup kahramanlara yardım etmiştir. 1980'lerin sonuna doğru TRT çocuk programlarında, ezber ve pratikte faydasız bilginin yerine günlük hayatta karşılığı olan faydalı bilgiler, özellikle çizgi film formatında çocuklara aktarılmıştır. Modern dünya yapısının bir gerçeği olarak trafik kuralları öncelikle konu edinilmiştir. Çocuğun sınav kaygılarına da 1980'lerde değinilmiş; bilgi dolusu çocuk yerine, kendine yarar sağlayan, bilgileri edinen ve çocukluğunu yaşayan çocuğa giderek daha fazla işaret edilmiştir. Programlar, oyun ve çizgi film şeklinde verilmiş olup, çocuğun oyun ve eğlence hakkını elinden alan büyükler de sıklıkla eleştirilmiştir. Bu bakımdan 1980'lerde çocuk programları, çocukluk kavramının önemszenerek ele alındığı, çocukluğun özel bir alan kabul edildiği bir yaklaşıma sahiptir. Buna benzer bir anlayışın 1990'ların çocuk programlarında az da olsa devam ettiği söylenebilir.

1990'ların çocuk programlarında eğitim-öğretim temasına çok az değinilmiştir. Bu dönemde daha çok Osmanlı dönemine ait bilgiler çocuklara aktarılmaktadır. Bu yaklaşım *Az Gittik Uz Gittik* çocuk programında kendini sıklıkla hissettirmektedir. Türkiye'yi bir müze gibi il il dolaşan Evliya Çelebi ve atı Küheylan, Osmanlı Dönemine ait bilgileri verirken o yerin kültürü ve tarihî geçmişi hakkında da ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Yine bu dönemde farklı bir söylem tekniği kullanılmış,

soru-cevap yöntemiyle çocukların zihinlerindeki bilgiye ulaşmaları istenmiştir. Esasen Osmanlı Dönemine ait kültürel bilgilerin verilmesi anlayışı 2000’li yıllarda da devam etmiştir. *Senden Önce* programında hem tarihî hem de kültürel bilgiler çocuklara aktarılmıştır. Yine 2004 yılındaki *Muhteşem Türkler* programında, tarihteki Türk bilginleri ve kahramanları çocuklara tanıtılırken, çocukların kendileri bir vesileyle bu bilgilere ulaşmaktadır. Çocuk bazen bu bilgileri bilgisayarda araştırırken bazen de müzeye ve kütüphanelere gitmektedir. Yetişkin müdahalesinin yok denilebilecek kadar az olduğu programda çocuklar bilgiyi uzmanlarına ulaşarak öğrenmektedirler. Çocuğun eğlence anlayışıyla eğitim anlayışı iç içe girmiş durumdadır. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet’in gemileri karadan yürüttüğü bilgisinin çocuk tarafından bilgisayarda çizilerek ve oyunlaştırılarak öğrenmesiyle hem eğlence hem de eğitim uğraşı birbirini tamamlamaktadır. Yine bu dönemde çocukların bilgiyi dağınık bir uzamda öğrendikleri, dağılmış bir enformasyon içerisinden çekip çıkardıkları bir anlayış mevcuttur. Çocuklar herhangi bir plan program dâhilinde değil, bağımsız bir biçimde çalışmalarını yürütmektedirler.

2006 yılından itibaren TRT çocuk programlarında eğitim-öğretim temasında asıl kırılma yaşanmış; çocuk ile öğretmen arasındaki konuşma süreçlerine, eskisine nazaran daha samimi bir retorik yerleşmeye başlamıştır. Bu dönemde *Birdir Bir* programında kuklaların dili üzerinden bir eğitim-öğretim yaklaşımı oluşturulmaya çalışılmış; çocukların öğretmene dönük değişen tavırları ve tarafların birbirlerini yeni görme biçimleri yaygın bir söylem hâlini almaya başlamıştır. Çocuğun çok fazla önemsendiği bu dönemde, çocukların bağımsız ve özgür alanlarına müdahale edilmemekte, çocuğu mutlak suretle ders çalışmayla ilişkilendiren bir söylemle karşılaşılmamaktadır. Her birey önemli ve değerli sayılmakta; tek tipleştirilen değil, farklı olmanın değeri işaret edilmektedir. Postmodern bir retoriği ve bu izlekten çocuğu net olarak görebildiğimiz bu programlarda özgürlükçü anlayış giderek yaygınlık kazanmıştır. Özellikle *Nane Limon* programında iki kardeş aktif bir biçimde gösterilmekte, çocuklar okulu etkinlik yaptıkları bir alan olarak görmektedirler. Çocuğun arkadaş çevresi, ailesine nazaran daha çok etkilendiği bir grup hâline gelmiştir. Bilgiye kolaylıkla ulaşılmakta ve daha da önemlisi, bilgi çocuklar tarafından uygulamaya aktarılmaktadır. Çocuklar, tıpkı yetişkinler gibi bilinçlidir; kendilerine faydalı olanı bilmekte ve uygulamaktadırlar. Farklı anlayışlara saygılı olmayı içeren program (saygılı olmayı gösteren program da denebilir), farklılıklara büyük değer atfetmektedir. Nitekim çocukların oyun oynamaları da gelişmeleri için önemli sayılmakta, oyun çocuğun doğal yaşantısıyla iç içe geçmektedir. Çocuklar kendi maceralarını kendileri üretmektedir ve öğrenmeleri de bu şekilde enformel bir eksende gelişmektedir. Eğitim öğretimde okulun etkin otoritesi ciddi

bir biçimde azalmıştır. Okul artık bir etkinlik alanıdır; disipliner ve otoriter yapıyı yitip gitmiştir. Çocuklar öğretmenleriyle rahat konuşmakta ve öğretmene ilginç sorular sorarak dikkat çekmektedirler. Öğretme etkinliği öğretmenden alınmış; öğretmene soru soran, etkinliklerini kendileri belirleyen bir öğrenci ve öğretim ortamı inşa edilmiştir. Öğretmen, rehberlik yapan ve çocukların yanında duran kişi hâline dönüşmüştür.

5.2.2. Çocuk ve Toplumsallaşma Hâli

1970'lerin çocuk programları değerlendirildiğinde, çoğunlukla yetişkinler tarafından oynanan dramalı oyunlar ya da kuklalar oldukları görülmektedir. Programlarda toplumsal ve gündelik hayat normları genel olarak büyüklerden çocuklara aktarılmaktadır. Bu aktarım çoğunlukla şehir hayatının gerekliliği olan modern temalarla olmaktadır. Çocuklar bu programlarda salt öğrenci ve alıcı durumundadır. Dolayısıyla programlarda da geçen "eğlenirken öğrenelim" yaklaşımının aslında 'öğrenirken eğlenelim' olduğu görülmektedir. Her eğlence bir "aferin" ya da 'doğru' bir davranışın ardından gelmektedir. Çocuklar ile yetişkinler arasında sürekli bir 'koşullu anlaşma' ilkesi söz konusudur. Çocukların belli bir biçim ve formatta olmaları istenmektedir. Uslu, akıllı, çalışkan, temiz, büyüklerine saygılı ve iyi çocuk, toplum tarafından kabul edilen; diğerleri ise toplumun reddettiği çocuklardır. Toplumsal alanda mevcut 'öğüt kültürü' de bu programlarda sıkça "E mi?" olarak tekrar edilmiştir. Buna göre, bir çocuk kötü davranışı bilerek yapmaz ancak yine de büyükler bu davranışı anında düzeltmelidir. Sıklıkla toplumsal normlardan bahsedilmiş, dramalı oyun tekniğiyle çocuklar çeşitli mesajlara maruz bırakılmıştır. Bu dönemin programlarında çocuklardan bu normları büyük ölçüde öğrenmeleri beklenmektedir. Modern hayat unsurlarının çocuklara öğretilmesi şeklinde ifadesini bulan bu retorik, esasen büyüklerin kendi hayat beklentilerini içermekte ve çocuk programlarında da bu hâliyle yer almaktadır. Büyüklerin çocuklar için en doğrusunu bildiği paternalist ve parentalist anlayış benimsenmektedir.

Çocuklardan gece uyumaları, kimseyi rahatsız etmemeleri, gürültü yapmamaları, temiz olmaları, bir işin paylaşarak yapılması, büyüklerle dalga geçilmemesi ve onlara her zaman saygılı olunması, kibar ve nazik olmaları istenmektedir. Çocuğu, çerçevesini büyüklerin belirlediği bir us çerçevesinde disipline eden modernist uygulamalar benimsenmekte ve çocukların da bunları yerine getirmeleri beklenmektedir. Nitekim bu niteliklerle örülü ve toplumsallaşmanın büyüklerden küçüklere doğru bir aktarım olarak belirlendiği *Oyun Treni* programında uslu çocuk her zaman "aferin" almakta; yaramaz çocuk ise azarlanmaktadır. Ayrıca aynı us çocuktan sürekli beklenmekte, niteliği büyüklerce belirlenen yaramazlığın karşılığı ise

ceza olmaktadır. Çocukların doğasının kötülüğe, yani yaramazlığa yatkın olduğu, bunun ancak doğrunun anlatılmasıyla düzeltilebileceği ve nitekim gelecek toplumun da bu şekilde oluşturulacağı anlayışı benimsenmekte, dolayısıyla çocuklara modern hayatın gereklilikleri bu vasıta ile öğretilmektedir. Yine bu programın da yetişkinlerce oynanması, büyüklerce yazılıp drama hâline getirilmesi benzer anlayışı desteklemektedir. Yer yer çocuk oyuncuların varlığı göze çarpsa da çocuklar daha çok seyircidir ya da halk oyunları gösterisi yapmaktadır. Çocukların yapmaları gereken etkinlikler de yine yetişkinlerce belirlenmiştir. Çocukların pasif alıcılar olduğu imgelemeler de görülmektedir.

Çocukların *Televizyonu* programında ise yalan söyleme temasından hareketle çocuklarda yanlış davranışların düzeltilmesi gerektiği düşünülmekte, ancak programda kullanılan üslup ve imgelerde abartılı normalleştirmeler görülmektedir. Çocuğun anne babaya ait olduğu, bu doğrultuda örneğin çocuğun vazoyu kırmasının ve buna ilişkin korku neticesinde yalan söylemesinin çocukların kendisine değil, büyüklerle ilişkin bir konu olduğu söylenir. Yine büyüklerin yönlendirmesi neticesinde doğruyu öğrenen çocuk makbuldür; yalan söyleyen çocuk her şekilde ayıplanmakta, ailesinin sözünü dinleyen çocuk ise “aferin” ile ödüllendirilmektedir. Başka bir örnekte, çocuğun anne babasına darılması hoş karşılanmamış ve parentalist anlayış sıkça yansıtılmıştır; anne babanın çocuklar için her zaman en iyisini düşündüğü çocuklara sezdirilmiştir. İncik *ile Boncuk* programındaki, “Dede sen her şeyin en doğrusunu bilirsin,” söylemi de benzer anlayışla çocuğu yetişkinden eksik görmenin bir biçimidir; çocuğun yetişmesi için büyüklerden doğruyu öğrenmesi gerektiği iletilmektedir. *Oyun Sandığı* programında da sıklıkla toplumsal normlara başvurulmaktadır. Hatta o kadar sıklıktadır ki bu iletim, programın temel amacı olmuştur denilebilir. Çocukları eğlendirme amacından çok, bu normların öğretilmesi esas alınmıştır. Bu programda aile kavramlarından çok özellikle bireysel ilişkiler değerlendirilmiştir. Toplumsal alan içerisindeki bireysel davranış biçimleri üzerinde durulmuştur. Nitekim olgun ve bilge bir karakterin öğreticiliğinde doğru davranışlar öğrenilmektedir. Dışarıda otobüs beklerken sıra olunması, dolayısıyla kalabalığın sıra yöntemiyle aynı hizaya dizilmesinin önemli sayılması, bu hâliyle kalıplar üzerinden işleyen şematik bir toplum kültürünün çocuklara da aktarılması noktasında önemli sorunları içerisinde barındırmaktadır. *Oyun Gemisi* programında da sıkça “aklını kullanmak” gerektiği ifade edilmiş, bu kullanım büyüklerin doğrusuna ve düşünme biçimlerine ulaşma yönünde tasavvur edilmiştir.

Öte yandan *Atlı Karınca* programında evrensel değerler işlenmiş, bu evrensel değerlerin çocuklara aktarılması ve toplumun da bu evrensel biçime uyum sağlayarak kültürlenmesi istenmiştir. Nitekim buradaki vurgunun ve bu hâliyle sağlıklı toplum yaratma çabasının Çocukların *Evreni* programında da işlendiği görülmek-

tedir. Ancak, hepsini aşacak biçimde 'doğru' yetişkinlerden oluşacak bir toplumu inşa etme kaygısı neredeyse bir dilsel omurga olarak burada da belirgin bir biçimde hissedilmektedir. *Gökkuşağı* çocuk programında ise sağlıklı bir toplumun sağlam temelli arkadaşlık ve dostluk ilişkisine dayanan bir dinamiğe sahip olması amacıyla özellikle arkadaşlık ilişkileri üzerinde durulmuştur. Bu programda sunucu, şairane bir ifadeyle, toplumda birlik ve dayanışma örneği olarak arkadaşlığın yararları üzerine sürekli vurgu yapmıştır. Buradaki hâliyle toplumsal yapıya ilişkin vurguların bireye ve/veya çocuğa nazaran daha öncelikli olduğu söylenebilir.

1980'ler programlarında modern toplumsallaşma biçimleri, imajlar ve söylemler üzerinden sıkça işlenmiştir. Nitekim *Can ile Tomtini*, *Ahmet'in Günlüğü* ve *Şermin* programlarında modernleşme imajları toplumsal bir kabul olarak özellikle vurgulanmıştır. Anne ile babanın görevi, çocuğun sorumlulukları, çocuk kavramının modern çizgide işlenmesi, trafik konusu, şehir hayatı gibi gündemler bu programlarda sıkça görülmektedir. Bu üç programda da çekirdek aile yapısı, annenin ev işleriyle çocuğun bakımını üstlenmesi, babanın günün büyük bölümünü işte geçirmesi ve geri kalanında çocuğuyla oyun oynaması, ona trafik kurallarını öğretmesi gibi yerleşik toplumsal cinsiyet rolleri mevcut hâlleriyle paylaşılmıştır. Bu dönemde *Şermin*, *Kelebekler* ve *Çiçekler* ile *Uykudan Önce* programında sevgi, yardımseverlik, dostluk gibi kavramlar sıkça işlenmiştir. Yine toplumdaki yabancılaşma sorunu *Rüzgâr Gülü* programıyla dile getirilmiştir. Bu programda, toplumdaki sorunlara duyarsız kalma ve/veya görmezlikten gelmenin yol açacağı sorunlar kısa bir drama oyunuyla gösterilmektedir. Diğer yandan şehir hayatı sorunları ile modernleşmenin meydana getirdiği tehlikelere de dikkat çekilmektedir. 1970'lerdeki iyimser toplumsallaşma çabaları 1980'ler programında çocuğun her alanda dikkat etmesi gereken kurallara dönüşmüştür. Hem modern hayat görsellerde olumlu bir biçimde verilmiş hem de meydana getirdiği ve getirebileceği sorunlar işlenmiştir. Büyüklerden çocuklara doğru bir aktarım yine söz konusudur. Çocuklar yetişkinlerin sorumluluğundadır; bu sorumluluk aileye verilmiştir. Toplumsal alandaki yoğun bireyselleşmeye karşı bir bariyer olarak yardım, sevgi, birlik olma gibi kavramlar ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde özellikle *Şermin* programında yetişkin müdahalesinin neredeyse hiç olmadığı söylenebilir. Bu bakımdan *Şermin* modern sonrası döneme ait bir çizgiye daha yakındır. Ancak *Can ile Tomtini*, *Ahmet'in Günlüğü*, *Uykudan Önce* programlarında yetişkin sorumluluğu daha görünür durumdadır. *Kelebekler* ve *Çiçekler* programında ise kurumaya yüz tutmuş lale için ağlayan kelebek, toplumsal dayanıklılığı temsil etmektedir. 1970'lerde yetişkinlerden çocuklara öğüt ve öğretme kavramları daha ön plandayken, bu dönemde çocukların bir parça daha özgür

olduğu söylenebilir. Bireyselleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Çocuklar istedikleri bilgiye kendi belirdikleri güzergâhtan ulaşmaktadırlar. Aileler bu konuda çocuklara yardımcıdır. 1970'lerin yetişkin hegemonyası 1980'lerde çocukların ön planda olmasıyla yıkılmaya başlamıştır. Bu dönemde çocuk animasyonlarının ve çizgi filmlerde çocuğu temsil eden biçimlerin artan ağırlığının da buradaki vurguyla ilişkili olduğu söylenebilir.

1990'larda çocuğun önemi ve toplum için değeri konuları çocuk programlarında özellikle dile getirilmeye başlanmıştır. Programlar eğlence içerikli olarak hazırlanmış, çocuklar için eğlenceli şarkılar yapılmış; 'çocuk için çocuğa göre' anlayışıyla hareket edilmiştir. Bu anlayış doğrultusunda çocuklar programlardaki etkinliklerde daha aktiflerdir. Sözlerine değer verilen bir konumdadırlar. Hâlâ yetişkin gözetimindedirler ancak yetişkin müdahalesi eskisine nazaran daha azdır. Yetişkinler daha ziyade çocukları korumak ve tecrübelerini aktarmak için vardır. 2000'li yıllarda bu noktada daha ciddi kırılmalar yaşanmıştır. Çocuk hakları artık daha yerleşiktir. Çocuklar kendi bağımsız alanlarında yaşamaktadırlar. Arkadaşlarıyla birlikte oyunlar oynayıp eğlenmektedirler. Toplum çocuğa muhayyel gelecekteki makbul vatandaş olarak bakmaktan ziyade, mevcut insani değerler ekseninde eşit bir birey olarak bakmaktadır. Çocuklar aktif olarak kendileri öğrenmektedirler. Öğretmen ve okul bir parça geri plana itilmiştir. Enformel bir özgürlük alanı çocukları kuşatmaktadır.

Bunların yanı sıra 2000'li yılların sonunda yapılan çocuk programı *Nane Limon* ile birlikte, toplumdaki çalışkanlık ve tembellik ayrımından da vazgeçilmiştir. Bu döneme kadar bir parça da olsa varlığını devam ettiren 'derslerine çalışan çocuk' imajı ve dolayısıyla eğlencenin sürekli yanı başında yürüyen bir 'çalışkanlık' ideali *Nane Limon* programında tamamen yıkılmıştır. Çocuklar zaten bilgilidir, donanımlıdır; bilgiye kolayca ulaşmaktadırlar. Okul, aile ve toplum otoritesi yıkılmıştır. Çocuklar özgür aktiviteler içerisinde zaten doğru olanı yapmaya eğilimlidir. Bu hâliyle postmodern çocuk kimliğinin TRT çocuk programlarında 2000'li yılların sonuna doğru ortaya çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla tarihsel bir hat üzerinden baktığımızda; 1970 ve 1980'lerde modern toplum, modern aile ve modern çocuk kavramları işlenirken, 1990 ve 2000'lerde daha özgürlükçü ve kendiliğinden doğru olana bükülen bir çocuk profili ortaya çıkmış ve bu hâliyle postmodern çizgiye doğru bir geçiş gözlenmiştir. 2009 yılında çocuklar artık özgür ve özgün karakterleriyle ön plandadır.

5.2.3. Politik Özne Olarak Çocuk

1970 yılında yapılan çocuk programlarında politik temelli insanın cumhuriyetçi, milliyetçi, savaşçı kimlikler üzerinden, özellikle Atatürk ile vatan kavramları üzerine temellendirildiği görülmektedir. Bu doğrultuda Cumhuriyet çocuğunun kuruluşu, programların öncelikli çerçevelerinden birisidir. Bu söz konusu Cumhuriyet çocuğu, vatan ve millet sevgisiyle dolu, Kurtuluş Savaşı'nı iyi kavramış, tören ve marşlarla bu sevgisini dile getirmeyi arzulayan bir konumdur. Özellikle 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda her çocuğun buna uygun bir biçimde hazır olması beklenmektedir. Cumhuriyet çocuğu bağımsızlığı ve egemenliği için her daim görevinin bilincindedir. Bu doğrultuda hem barışçı hem de gerektiğinde savaşçı bir karakter gösterir. Türk çocuğunun ilk bilmesi ve üzerine okuması gereken bağları devleti, vatani ve milleti üzerinedir. Buna ulaşmak için kız-erkek, fakir-zengin ayrımı yapmadan her Türk çocuğu millî kavramlarına sıkıca sarılmalıdır. Bu noktada özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün söylemleri programlarda sıkça kullanılmaktadır. Bando takımına ilişkin program temsillerinde de görüldüğü üzere, düzenli, disiplinli, çalışkan ve temiz çocuğun özünde, savaşçı ve yiğit bir ruhla yüklü çocuklar yatmaktadır. Tarih bilinci özellikle Kurtuluş Savaşı etrafında şekillenmektedir. Kullanılan şarkılardan ve spor gösterilerinden anlaşıldığı üzere, sağlıklı bir bedene sahip ritmik bir çocuğun oluşturulması amaçlanmaktadır. Bir kurum olarak askerliğin yalnızca ordu bürokrasisine yönelik olarak değil, toplumsal bir durum olarak, öncelikle de çocuklarda yerleşmesinin hedeflendiği söylenebilir.

Bu dönemdeki *Atlı Karınca* programında kimi zaman insan haklarına dayalı daha evrenselci bir söyleme rastlamak mümkün olsa da bu programın tarihsel ardıllarında ulusalçı fikirler daha yaygın bir iklim oluşturmaktadır. *Atlı Karınca* çocuk programındaki söz konusu evrenselci içerik, ayrımcılığa özellikle karşı durarak ve bu doğrultuda etnik bir söylemden öte, bir biçimde, tüm insanların eşitliğini ifade eden söylemler üzerinden ilerlemiştir. *Gökkuşakı*, *Çocukların Evreni*, *Elma Şekeri* ve *Çocuklarla Başbaşa* programlarında spor etkinlikleri ve bunu çerçevelendiren söylemler, sporu politik referanslarıyla birlikte kullanmakta ve bu vesileyle sporu kişisel bir bedenden ziyade toplumsal bedeninin sağlığıyla ilişkilendirmektedir. Türk çocuklarının bedenlen sağlamlığı, her daim mücadeleye ve/veya savaşa hazır gençlerin varlığı, modern toplumun da bir gerekliliği olarak kabul edilmektedir. En nihayetinde sağlık ve ona ilişkin göndergeler politik içeriği haiz görseller, temsiller ve/veya göstergelerle işaret edilmektedir. Bu doğrultuda benzer bir anlayışın 1980'li yıllardan sonraki çocuk programlarında da işlendiği görülmektedir.

Sayım Suyum Yok programında çocuklara Kurtuluş Savaşı ile ilgili sorular sorulmuş ve anlatıcının dili buradan aldığı yanıtları politik bir söylemle ilişkilendirerek anlamı sabitlemiştir. Buradaki sorular, daha çok Atatürk'ün bağımsızlık söylemleri üzerinedir. *Uykudan Önce* çocuk programında da ulus egemenliği kavramı sıkça işlenmektedir. 1980'lerin programlarında savaşıklık vb. öğelerin azaldığını, buna karşılık bağımsızlık ve egemenlik kavramlarının ön plana çıkarıldığını söylemek mümkündür. Nitekim *Kelebekler ve Çiçekler* programında da memleket kavramının altı, özellikle çizilmiş, kendi yurdunda yaşama hâli ve buna ilişkin milliyetçi bir tasavvur büyütülmüştür. *Dede Korkut Masalı*'nda merkezî yönetimin gücü ile merkeze bağlı hanların sadakatleri ve/veya ihanetleri dile getirilmektedir. Hanlar ve adamları gücün sembolü olarak hayvan karakterleriyle temsil edilmektedir. Örneğin, boğayı öldüren Boğaçhan'dır; babasının adamlarına ise Kurt denilir. Devlete, büyüğüne, babaya, hana bağlılık programda sıkça kullanılan söylemlerdir. Han'a ihanet eden, en değerlisi olan erkek çocuğu da olsa merhamet edilmez. Devletin devamını sağlamak, kutsal bir ağırlıkla yüküldür. Ayrıca masala ilişkin gösterimlerde dinsel kavramlara da sıklıkla başvurulmuştur. Bu anlamda dinî kavramların kullanıldığı ilk çocuk programıdır. Masalın aslında ise bu dinî kavramlar yoktur. Kaldı ki zaten bu dönemde Müslümanlık tasavvuru Türk topluluklarında henüz bilinmemektedir. Kendi diline tahvil ettiği metinlere eklemeler yapmak suretiyle çocuk programlarında üretilen bu yeni gerçeklik, çocuğun muhayyel gelecekteki politik güzergâhına müdahale eden ve onu politik bir kurgunun öznesi hâline getiren bir mahiyet gösterir; bu müdahale ideolojik bir müdahaledir.

Programda devlet, toplum, dirlik, hanlık, egemenlik, halk, düzen, Allah, Peygamber, dua kelimelerinin her cümlede mutlaka tekabülü bulunmaktadır. Programın retoriği içerisinde Türklük ve Müslümanlık aynı kültürel iklimin hâlihazırdaki parçaları olarak değerlendirilmektedir. Bu vesileyle iman ve bu yolda savaşmak ülküsü, eski Türklere dair de bir deneyim alanı olarak gösterilmekte, bu yolla tarihin bizatihi kendisi bugünün politik iklimi doğrultusunda yeniden inşa edilmektedir. Benzer bir anlayışla 2000'li yıllardaki *Muhteşem Türkler* ve *Pepee* çocuk programlarında da karşılaşılmaktadır. Buradaki hâliyle Osmanlı padişahlarının ve öteki komutanlarının yönetim ve komuta anlayışları, gücünü tarihten alan neredeyse ontolojik bir kavram olarak bağımsızlık ideali ve Müslümanlık inancı üzerinden işaret edilmektedir. Yine savaşçı bir karaktere sahip olmanın önemi gösterilirken tarihe dönülmekte, Haçlı ordusuna karşı Müslüman olma, bugün nasıl bir karaktere sahip olunması gerektiğini gösteren kadim bir köken olarak çalışmaktadır. Yine hoşgörülü olma, Türklerin fethettikleri yerlerdeki insanlara gösterdikleri olumlu referanslar üzerinden; alçakgönüllü olma ve erdem ise padişahların

zaman zaman halkın arasına karıştıkları ve halkın sorunlarını dinlediklerine dair bir retorik üzerinden örülmektedir. En nihayetinde tarihsel geçmiş ile şimdi arasında kültürel bir diyalektik sürekli çalışmaktadır; mevcudu olumlamak, mevcut içerisinde önemli görünen bir hâli ön plana çıkarmak ve/veya olumlu sayılan bir davranışa yerleşiklik kazandırmak için sürekli tarihsel gerçekliklere atf yapılırken, bunun mümkün olmaması durumunda gelenek mevcuda göre yeniden icat edilmektedir.

1990'lı yıllarda yerleşen bir diğer söylem de tarih bilinci üzerinedir. Bu bilinç özellikle Osmanlı Devleti'ne ilişkin tanıtlar üzerinden yapılmaktadır. Bu tarihî bilinç, bağımsızlık ve fetih kavramlarıyla dinî motiflerin bir arada kullanılması yoluyla aktarılmaktadır. 2006 yılından itibaren yerel kültürler de milliyetçilik söylemlerinin yanı sıra çocuk programlarında işlenmektedir. *Oyun Nerede Ben Orada* ve *Pepee* çocuk programlarında yöresel özellikler ön plana çıkarılmıştır. Çocuk programlarında da kendisini gösteren, bu hâliyle ulusal ile yerel ve hatta küresel arasındaki yeni bir ilişkiye işaret eden, çoğulcu ve çok-kültürlü bir tasavvuru imleyen bu temsillerin postmodern bir karakter gösterdiği söylenebilir. Örneğin, *Pepee* programında günlük olarak kullanılan "Allahım Yarabbim" ve/veya "Allah seni n'apmasın" gibi söylemlerin hem dinsel hem de yerel bir kültürel öge olması, bu postmodern çizginin devamı olarak düşünülebilir.

Tüm dönemler birlikte ele alındığında 1970'lerin çocuk programlarında daha çok Kurtuluş Savaşı ve ulusal egemenlik söylemlerinin ön planda olduğu, öte yandan sıklıkla Atatürkçülüğe ve onu bütünleyen ilkelere ilişkin referansların da olduğu görülmektedir. Bu dönemde çok az da olsa ve hatta *Atlı Karınca* programıyla sınırlı kalacak biçimde özgürlük ve insan hakları kavramları da işlenmiştir. 1980'lerde daha yumuşak vurgulu bir memleket ideali ve vatanından uzak kalmayı içeren söylemler, çocuk programlarında işaret edilmiştir. Yine bu dönemde ulus egemenliği, bağımsızlık ve savaçılık kavramlarının da ön planda olduğu görülmektedir. Bu anlamda dönemin en önemli programı, ilk çizgi animasyon *Dede Korkut Masalları*, Türk ve Müslüman söylemlerini birbirine katıştıran ve çocuğu bu ilişkinin nihayetinde tahayyül eden bir söylemi takip etmektedir. 1990'lardaki programlarda Türklüğü esas alan bir tarih bilincinden daha öte biçimde, özellikle Osmanlı Devleti ile ilgili bilgiler verilmekte ve dönemin padişahlarının olumlu özelliklerini ön plana çıkararak övgü konusu hâline getiren söylemler görülmektedir. 2000'lere gelindiğinde hem Osmanlı hem de Türklük çizgileri programlarda bir arada kullanılmış, daha evvelki savaçılık vurgusu bu dönemde Müslümanlık ve Allah için şehadet söylemiyle yer değiştirmiştir. 2006'dan sonra ise Osmanlı'yı ve Türklüğü esas alan vurgular büyük ölçüde bırakılmış, yöresel kültürler ve yere-

le ilişkin kültürel bir durum olarak dinsel içerikler aynı söylem içerisinde bir arada kullanılmaya başlamıştır. Bu söylemsel bir aradalığın postmodern bir karakter gösterdiği söylenebilir.

6. Sonuç

İncelediğimiz dört dönemde ‘toplumsallaşma’, ‘eğitim-öğretim’ ve ‘politik özne’ temaları 90’lı yıllara kadar modern karakterlidir; ilk kırılmalar 1984’ten sonra meydana gelmiş ve 2000’li yıllarda bu modern karakter, postmodern kimliğe bürünmüştür. İlk dönem çocuk programlarında kent yaşamı, küçük aile kümeleri, çekirdek aile yapısı, gündelik hayat normları, aile bireylerinin görevleri, aile içi iletişim, arkadaşlık ilişkileri gibi kavramlar modern çizgide işlenmiş olup çocuk ekseriyetle bu çizginin içerisine entegre edilmeye çalışılmıştır. Çocuğun özel bir alan olduğu kabul edilmiş ve çocuk için ayrı bir yaşam alanı oluşturulmaya çalışılmıştır. Çocukların mutlak doğru istikametinde ve bilgiye hâkim us sahibi bireyler olmaları istenmektedir. Demokrasi, bağımsızlık, savaşkanlık, vatan ve millet kavramlarıyla Cumhuriyet çocuğunun temelleri sürekli yeniden kurulmuştur.

Postmodern kimlikte, örneğin politik öznenin inşası noktasında laik vurgulardan ziyade dinî söylemlerle yerel kültür iç içe geçmektedir. Bu yeni ilişki çerçevesinde milliyetçi ifadeler de genişçe yer verilmiştir. Yine bu dönemde çocuklar tamamen bağımsızdır. Okul bir zorunluluk değil, sosyalleşme ortamıdır. Teknolojiyi kullanan çocuğun yetişkinlere nazaran hem ziyadesiyle bilgiye hem de görece daha olgun bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Yerel ve kültürel kimliklerin ön planda olduğu bir toplumsal bağlamda, çocuklar meslek planlamaları üzerine de özerk bir biçimde tasavvur büyütmektedir.

En nihayetinde, TRT çocuk programlarında çocuğun inşası konulu bu çalışmanın belirlenen temalarında oluşan kırılma ve kopmalar, Türkiye’nin de bir bütün olarak tecrübe ettiği toplumsal dönüşümün paralelinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda kamu hizmeti yayıncılığı anlayışı ve bunun olası çerçeveleriyle devlet ile toplum arasındaki ilişki ve/veya çelişkinin yapısal bir benzerlik gösterdiği söylenebilir. Nitekim ‘toplumsallaşma’, ‘eğitim-öğretim’ ve ‘politik özne’ temaları takip edildiğinde buradaki çizgilerin birbirine paralel bir seyir izlediği görülebilecektir.

Kaynakça

- Elkind, David (2011). *Oyunun Gücü*. Bekir Onur (haz.). Ankara: İmge Yayınları.
- Franklin, Bob (1993). *Çocuk Hakları*. Alev Türker (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, Anthony ve Sutton, Philip W. (2013). *Sosyoloji*. Ayşe Nilüfer Durakbaşa vd. (haz.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Heywood, Colin (2003). *Baba Bana Top At*. Esin Hoşsucu (çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İnal, Kemal (2014). *Çocuk ve Demokrasi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Onur, Bekir (2005). *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Öztañ, Güven G. (2013). *Türkiye’de Çocukluğun İnşası*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Postman, Neil (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. Kemal İnal (çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Tan, Mine (1994). *Çocukluk: Dün ve Bugün; Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.